

ویژگی‌های مشترک مجله‌های نامعتبر و تحلیل وضعیت انتشار مقاله‌های ایرانی در آنها

اعظم فرجی‌پور لاکه^{۱*}، حمید رضا جمالی مهمویی^۲

تاریخ دریافت: ۹۴/۵/۷ تاریخ پذیرش: ۹۴/۱۰/۱۰

چکیده

هدف: هدف پژوهش حاضر شناسایی ویژگی‌های مشترک مجله‌های نامعتبر و تحلیل وضعیت انتشار مقاله‌های ایرانی در آنهاست.

روش: پژوهش حاضر به روش کتابسنجی انجام گرفته است. ویژگی‌های این مجله‌ها با بررسی اطلاعات مربوط به مجله‌های مندرج در فهرست نشریات نامعتبر وزارت علوم، تحقیقات و فناوری (نسخه مهر ۱۳۹۲) که در تارنمای آنها مندرج است و استفاده از سیاهه کنترل شناسایی شد. همچنین تعداد مقالات ایرانی منتشر شده در این مجله‌ها و هزینه‌های پرداختی برای انتشار این مقاله‌ها مشخص شد.

یافته‌ها: یافته‌ها نشان داد از ۱۷ مؤلفه مربوط به مجله‌های معتبر ۱۳ مؤلفه در بیش از نیمی از مجله‌ها رعایت نشده است و تنها ۴ مؤلفه در بسیاری از مجله‌ها وجود داشت. در بازه زمانی سال‌های ۲۰۱۱ - ۲۰۱۴ تعداد ۹۶۶۵ مقاله از ایران منتشر و ۴۲۹۸۲۶۲ دلار هزینه پرداخت شده است. این نخستین و تنها پژوهشی است که به صورت علمی به بررسی ویژگی‌های مجله‌هایی می‌پردازد که در ایران به عنوان مجله‌های نامعتبر معروف هستند.

واژه‌های کلیدی: پرداخت نویسنده، جنبه‌های اقتصادی، کیفیت مجله، مجله‌های دسترسی آزاد، مجله‌های نامعتبر.

farajipour.azam@yahoo.com

h.jamali@gmail.com

۱. کارشناسی ارشد علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه خوارزمی

۲. دکتری علوم اطلاعات، دانشیار دانشگاه خوارزمی

مقدمه

مجله‌های علمی حاوی به‌روزترین محتوا در حوزه‌های مختلف هستند و مقاله‌های مجله‌ها منبع مهمی برای پژوهش‌های آتی محققان به‌شمار می‌روند. به‌دلیل روزآمدی مجله‌ها نسبت به دیگر محمل‌های اطلاعاتی، استفاده و استناد به مقاله‌ها بیشتر است و در تولید علم در کشور نیز مؤثرند. با ورود رایانه و توسعه نرم‌افزارها و سپس اینترنت، انتشارات علمی جهان رشد چشمگیری پیدا کرده است؛ به‌طوری‌که تعداد نشریات علمی جهان در حال حاضر بالغ بر دویست هزار برآورد می‌شود (صبوری، ۱۳۹۱). مسئله حائز اهمیت در استفاده از مقاله، کیفیت و اعتبار مجله است. مقاله‌ای که نتیجه یک پژوهش است، تا زمانی که در یک مجله با داوری صحیح به‌صورت نقادانه بررسی و منتشر نشده باشد، آنچنان وجاهت علمی نخواهد داشت و این روش انتشار همراه با همترازخوانی تا حدودی ضامن کیفیت پژوهش‌های انجام گرفته است (رلمن^(۱)، ۱۹۹۰).

افزایش دانشجویان در سطوح مختلف تحصیلی مستلزم این است که دانشجویان برای تداوم کار خود در عرصه علمی به تولید علم بپردازند. تأکید بیش از حد وزارت علوم، تحقیقات و فناوری به انتشار مقاله در مجله‌های خارجی به‌ویژه ISI^(۲) و امتیازهای علمی که برای مؤلفان این مقاله‌ها وجود دارد، شرایطی را به‌وجود آورده که چند سالی است در ایران شاهد آن هستیم. دانشجویان دکتری برای گرفتن مجوز دفاع نیازمند پذیرش از مجله‌های خارجی و اعضای هیأت علمی برای ترفیع و ارتقای درجه، به‌دنبال انتشار مقاله در این مجله‌ها هستند (جمالی مهموئی، ۱۳۹۲). پژوهشگران مذکور به‌دنبال این هستند هر چه سریع‌تر مجله‌ای پیدا کنند که ترجیحاً در نمایه‌نامه‌های معتبری چون اسکوپوس، پابمد و ... نمایه شود و به‌سرعت به مقاله آنها پذیرش قطعی بدهد تا در کمترین زمان به امتیاز شغلی یا تحصیلی برسند. پس این شرایط یعنی کمبود زمان، تسلط ناکافی به زبان انگلیسی و نداشتن مهارت پایه‌ای کافی، موجب شده است که دانشجویان و گاه اعضای هیأت علمی به کیفیت و معیارهای علمی توجه چندانی نداشته باشند.

افزایش انتشار مقاله‌های ایرانی در مجله‌هایی که اعتبار علمی را کسب نکرده‌اند (صبوری، ۱۳۹۱) سبب شد که وزارت علوم فهرستی از نشریات نامعتبر را تهیه و منتشر کند. چون وزارت علوم در مقدمه فهرست خود دلایل و ملاک‌های انتخاب مجله‌ها را به‌عنوان مجله‌های نامعتبر بیان نکرده است، پژوهش حاضر در صدد شناسایی ویژگی‌های مشترک مجله‌های نامعتبر و بررسی وضعیت انتشار مقاله‌های ایرانی در این مجله‌ها و جنبه‌های اقتصادی آن است تا مشخص شود که چه تعداد مقاله ایرانی در چهار سال (۲۰۱۱-۲۰۱۴) در این مجله‌ها منتشر شده، چه میزان هزینه از سوی نویسندگان پرداخت شده است و در آخر، چه راهکارهایی برای به‌روزرسانی این فهرست وجود دارد.

پیشینه پژوهش

در چند سال اخیر افزایش مجله‌های نامعتبر که بیشتر جنبه درآمدزایی دارند، مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته است و مطالبی به صورت یادداشت و نظایر آن در این زمینه منتشر کرده‌اند. در این میان تنها یک پژوهش به شکل منسجم در ایران توسط جوانفر (۱۳۹۳) در ارتباط با انگیزه اصلی نویسندگان ایرانی از چاپ مقاله در مجله‌های نامعتبر صورت گرفته که در آن به ترتیب اهمیت، پربار کردن رزومه کاری، گرفتن ترفیع و ارتقا و در آخر کسب مجوز دفاع از پایان‌نامه دکتری، به عنوان انگیزه‌های اصلی نویسندگان مطرح شده است.

جمالی مهموثی (۱۳۹۲) در یادداشتی در خبرگزاری لیزنا به بررسی یکی از مجله‌های فهرست و تحلیل انتشار مقالات ایرانی در آنها پرداخت. یافته‌ها نشان داد که بر اساس داده‌های اسکوپوس از میان ۲۱۳۱۵۳ مقاله‌ای که از ۱۹۹۰ تا تاریخ ۴ اردیبهشت ۱۳۹۲ به اسم ایران در این پایگاه ثبت شده، بیشترین مقاله (۱۶۴۸ مقاله) در مجله‌ای با نام *Australian Journal of Basic and Applied Science* منتشر و مبلغ ۲۹۶۶۴۰ دلار توسط ایرانیان برای انتشار مقاله در این مجله پرداخت شده است. بررسی جمالی از این مجله، بی‌اعتباری آن را آشکار کرد. به اعتقاد جمالی از جمله ویژگی‌های این مجلات بی‌اعتبار، داشتن هیأت تحریریه جعلی و بی‌نام و نشان، دریافت پول برای انتشار مقاله و گسترده‌گی حوزه موضوعی مجله است.

صبوری (۱۳۹۱) در پژوهش خود به بررسی کیفیت تولید علم و سنجش کیفی اسناد علمی تولیدشده توسط دانشمندان ایرانی پرداخت. یافته‌ها نشان داد که از پانزده نشریه حوزه علوم و علوم اجتماعی تنها دو نشریه از اعتبار علمی برخوردارند. بیشتر این نشریه‌ها فرایند داوری پذیرفتنی ندارند و در قبال دریافت مبلغ مشخص، به انتشار مقاله اقدام می‌کنند. صبوری با بررسی نشریات، به معرفی فهرستی از ناشران نامعتبر منتشرکننده این مجله‌ها پرداخت. دادخواه^(۳) و همکارانش نیز تلاش‌های ارزنده‌ای برای توسعه الگوریتم‌ها و روش‌های رایانه‌ای، به منظور شناسایی مجله‌های جعلی^(۴) انجام داده‌اند.

ظهور نشر بی‌اعتبار و بی‌کیفیت در حوزه بین‌المللی نیز مورد توجه پژوهشگران بوده است. جلالیان و محبوبی (۲۰۱۴) در پژوهشی به روش‌ها و تکنیک‌های کاربردی برای شناسایی و کشف مجله‌های جعلی و تشخیص افتراقی آنها از مجله‌های غیر جعلی پرداختند. ویژگی‌هایی که برای مجله‌های جعلی معرفی کردند، مشابه یافته‌های جمالی (۱۳۹۲) است. ژیا^(۵) و همکارانش (۲۰۱۴)

به بررسی نویسندگان مقاله‌های منتشر شده در مجله‌های «چپاولگر»^۱ پرداختند و دریافتند که نویسندگان این مجله‌ها، اغلب محققان جوان و بی‌تجربه از کشورهای در حال توسعه، به‌ویژه هند، نیجریه، آفریقا و خاورمیانه هستند. جان بوهانون^(۶) (۲۰۱۳) آزمایشی برای ارزیابی داوری در مجله‌ها انجام داد. یک مقاله با محتوای علمی کاملاً غلط و ساختگی نوشت و آن را با اسمی جعلی به‌عنوان نویسنده، برای ۳۰۴ مجله دسترسی آزاد ارسال کرد. در بیش از ۶۰ درصد مجلات هیچ نشانی از انجام دادن داوری وجود نداشت. بیل^(۷) (۲۰۱۶) با ملاک‌های بیان‌شده برای مجله‌های نامعتبر، به شناسایی و معرفی فهرستی الفبایی از ۹۲۳ ناشر چپاولگر دسترسی آزاد و ۸۸۰ مجله چپاولگر (به‌منظور بالا بردن آگاهی از نشر دروغین) پرداخت. همان‌طور که از پیشینه مشخص است، نه تنها ملاک‌های سیاهه وزارت علوم مشخص نیست، بلکه آماری از مقاله‌های ایرانی در این مجله‌ها در دست نبوده است و مشخص نیست که ویژگی‌های مشترک این نوع مجله‌های موجود در سیاهه چه هستند.

روش پژوهش

جامعه مورد مطالعه شامل تمام مجله‌های مندرج در آخرین نسخه از فهرست نشریات نامعتبر وزارت علوم، تحقیقات و فناوری در زمان انجام دادن تحقیق (نسخه مهر ۱۳۹۲) به تعداد ۲۵۴ عنوان است. ۲۳ مجله متعلق به اسرائیل که به‌دلایل سیاسی در فهرست نشریات نامعتبر وزارت گنجانده شده‌اند و دلیل علمی برای حضور آنها در فهرست وجود ندارد، از جامعه آماری کنار گذاشته شد. دو مجله در بازنگری انجام گرفته به‌وسیله وزارت علوم از فهرست خارج و یک مجله دو بار تکرار شده بود؛ همچنین در وب هیچ اطلاعاتی از مجله Mechanika پیدا نشد. با کنار گذاشتن این ۲۷ مجله، تعداد ۲۲۷ مجله به‌عنوان جامعه آماری تعیین شد. برای تحلیل وضعیت انتشار مقالات ایرانی در این مجله‌ها به‌دلیل محدودیت‌های دسترسی به پایگاه‌های نمایه‌کننده این مجله‌ها در ایران، تنها اطلاعات مقاله‌های ایرانی مجله‌های نمایه‌شده در پایگاه استنادی اسکوپوس بررسی شد. برای محاسبه هزینه انتشار مقاله در مجله‌های نامعتبر، محاسبه تعداد مقاله و هزینه‌های

۱. اصطلاح چپاولگر یا predatory برای مجله‌هایی رایج شده است که از الگوی دسترسی آزاد پرداخت توسط نویسنده، برای کسب درآمد سوءاستفاده می‌کنند و فرایند هم‌ترازخوانی دقیقی ندارند. لذا هدف اصلی آنها چپاول پول نویسندگان و انتشار هر نوع مقاله‌ای است.

بیان شده در هر مجله انجام گرفت و درباره مجله‌هایی که مقدار هزینه دریافتی از نویسنده را بیان نکرده بودند، این میزان از طریق پست الکترونیکی از آنها سؤال شد. داده‌های پژوهش به روش مشاهده، از طریق تارنمای مجله‌ها و پایگاه‌های نمایه‌کننده و با استفاده از یک سیاهه کنترل متشکل از ۲۲ معیار (۲۵ مؤلفه) گردآوری شدند. سیاهه کنترل به روش کتابخانه‌ای و با مرور منابع و پیشینه پژوهش تدوین شد.

یافته‌های پژوهش

مشخصات مجله‌ها

اطلاعات مربوط به مشخصات مجله‌ها (جدول ۱) نشان داد که تعداد ۸۵ مجله دارای عمر ۷-۹ سال هستند و در بازه زمانی ۲۰۰۶ تا ۲۰۰۸ تأسیس شده‌اند. ۵۷ عنوان نیز بیش از ۱۵ سال قدمت دارند. زبان غالب مجله‌ها (۲۰۵ عنوان) انگلیسی و کمترین فراوانی مربوط به زبان فرانسه (۱ مجله) است. ۱۹ مجله دوزبانه و ۲ مجله چندزبانه هستند. نوبت انتشار اغلب این مجله‌ها فصلنامه و بعد ماهنامه است. بیش از دوسوم مجله‌ها (۱۹۱ عنوان) به صورت چاپی و آنلاین بود و تنها ۳۶ عنوان فقط نشر آنلاین دارند که از این تعداد ۱۵۰ عنوان دسترسی آزاد و ۷۷ عنوان اشتراکی هستند. یافته‌های مربوط به هزینه انتشار این مجله‌ها نشان داد که بیش از نیمی از مجله‌ها (۱۵۳ عنوان) هزینه دریافت می‌کنند^۱ و علت دریافت هزینه در ۹۶ عنوان از مجله‌ها، هزینه پردازش ذکر شده است.

جدول ۱. درصد و فراوانی هزینه دریافتی از نویسنده

درصد	فراوانی		
۶۷/۴۰	۱۵۳	هزینه می‌گیرد	دریافت هزینه از نویسنده
۳۱/۷۱	۷۲	در سایت بیان نشده است	
۰/۸۸	۲	هزینه نمی‌گیرد	
		اطلاع از دریافت وجه	علت دریافت هزینه از نویسنده
۳۵/۲۹	۵۴	برای چاپ مقالات در نشریه، قبل از داوری	
۸/۴۹	۱۳	دسترسی آزاد	
۶۲/۷۴	۹۶	هزینه پردازش	نویسنده
۰/۶۵	۱	سایر موارد	
۲۸/۱۰	۴۳	بیان نشده	

۱. تعدادی از مجله‌های اشتراکی نیز از نویسنده هزینه دریافت می‌کنند.

موضوع مجله

از نظر موضوع (جدول ۲) بیشترین مجله‌ها (۷۷ عنوان) در علوم فیزیک و مهندسی و کمترین در علوم انسانی و اجتماعی (با ۲۰ عنوان) هستند. ۲۵ مجله نیز بیش از یک موضوع را پوشش می‌دادند و به حوزه تخصصی خاصی تعلق نداشتند. در تارنمای ۶ مجله، موضوع و حوزه کاری مجله بیان نشده است.

جدول ۲. فراوانی حوزه‌های موضوعی مجله

علوم فیزیک و مهندسی	علوم زیستی	علوم بهداشت و درمان	علوم انسانی و اجتماعی	کلی (چندموضوعی)	در سایت بیان نشده است
۷۷	۶۴	۳۵	۲۰	۲۵	۶

ناشر و کشور ناشر

پراکنش‌ترین ناشران (جدول ۳) مربوط به مجله‌های نامعتبر، به ترتیب ناشری از امارات متحده عربی با ۳۰ عنوان IDOSI، ناشری از آمریکا با ۲۵ عنوان Academic Journals Inc. و ناشری از انگلیس با ۱۸ عنوان Praise Worthy Prize هستند. ناشران کشورهای یونان، هند و مالزی در رتبه‌های بعدی قرار دارند.

جدول ۳. فراوانی ناشر و کشور ناشر

ناشر	کشور ناشر	فراوانی
International digital organization of scientific information (IDOSI)	امارات متحده عربی	۳۰
Academic Journals Inc.	ایالت متحده آمریکا	۲۵
Praise Worthy Prize	انگلیس	۱۸
Asian Network for Scientific Information	پاکستان	۱۵
Science Publication	ایالات متحده آمریکا	۱۳
World Scientific and Engineering Academy and Society	یونان	۹
Research India publication	هند	۸
سایر ناشران		۱۰۹

اطلاعات اعضای مجله

اطلاعات اعضای مجله شامل هیأت تحریریه، هیأت مشاوره، هیأت داوری و هیأت سردبیری است. هیأت تحریریه در مورد بیشتر مجله‌ها، ۱۵۵ عنوان بیان شده است که از این تعداد ۸ مجله هیأت تحریریه بومی داشت. حضور هیأت مشاور تنها در ۲۱ مجله مشاهده شد. آسیا با ۱۱۸۱ نفر هیأت تحریریه و ۸۸ نفر هیأت مشاور بیشترین و استرالیا با ۹۰ نفر هیأت تحریریه و ۴ نفر هیأت مشاور، کمترین آنها را داشت. سهم ایران از هیأت تحریریه در این مجله‌ها ۱۰۵ نفر و هیأت مشاور ۴ نفر همدریف با استرالیا است. در تارنمای ۳۲ مجله، هیأت تحریریه بیان نشده است و ۴۰ مجله باقیمانده تنها به نام اعضای هیأت تحریریه بدون ذکر کشور، رشته تحصیلی یا وابستگی سازمانی بسنده کرده‌اند (جدول ۴).

جدول ۴. تعداد هیأت تحریریه و هیأت مشاور نشریات

ایران	شمالی	آمریکای شمالی	آمریکای لاتین	اروپای غربی	اروپای شرقی	آسیا	خاورمیانه	آفریقا	استرالیا	ندارد	بیان نشده	کشور فریبده	هیأت تحریریه	هیأت مشاوران
۱۰۵	۹۵۶	۱۶۶	۸۳۷	۳۰۵	۱۱۸۱	۴۴۳	۱۶۱	۹۰	۳۲	۴۰	۸	۱۴۷	۴	
۴	۶۵	۷	۵۹	۴۲	۸۱	۴۹	۵	۴	۲۰۶	—	—	—	—	

هیأت داوری

در ۲۱۴ مجله هیأت داوری وجود ندارد و تنها ۴ مجله بیان کردند که سردبیر درباره پذیرش یا عدم پذیرش مقاله‌ها تصمیم‌گیری می‌کند. همچنین ۹ مجله تصمیم‌گیرنده پذیرش یا رد مقاله را هیأت تحریریه دانستند. البته شایان ذکر است که سازمان مجله‌ها متفاوت هستند. در برخی مجله‌ها هیأت تحریریه تمام امور علمی را انجام می‌دهد، برخی مجله‌های دیگر دارای هیأت مشاوران یا هیأت داوران هستند (جدول ۵).

جدول ۵. فراوانی هیأت داوری

هیأت داوران	بیان نشده	سردبیر	هیأت تحریریه
فراوانی	۲۱۴	۴	۹

هیأت سردبیری

بیش از نیمی از مجله‌ها (۱۳۰ عنوان) در مقوله اطلاعات سردبیر، کشور سردبیر را بیان کرده‌اند و بسیاری از مجله‌ها (۷۹ مجله) هیچ‌گونه اطلاعاتی از سردبیر (مانند تخصص، سمت، وابستگی سازمانی و حتی حوزه جغرافیایی) نداده و تنها به بیان اسامی افراد بسنده کرده‌اند. ۱۸ عنوان از مجله‌ها اصلاً سردبیر نداشتند و به‌صراحت در مجله بیان شده است که در جست‌وجوی سردبیر هستند. بیش از دو سوم این مجله‌ها (به‌ترتیب ۱۹۴ و ۱۹۷ مجله) سردبیر همکار و جایگزین نداشتند (جدول ۶).

جدول ۶. درصد و فراوانی هیأت سردبیری نشریات

فراوانی	درصد		
۱۳۰	۵۷/۲۶	کشور سردبیر بیان شده	
۷۹	۳۴/۸۰	کشور سردبیر بیان نشده	اطلاعات سردبیر مجله
۱۸	۷/۹۲	در جست‌وجوی سردبیر	
۳۳	۱۴/۵۳	دارد	همکار سردبیر
۱۹۴	۸۵/۴۶	ندارد	
۳۰	۱۳/۲۱	دارد	سردبیر جایگزین
۱۹۷	۸۶/۷۸	ندارد	

نمایه‌های بین‌المللی

اطلاعات مربوط به نمایه شدن مجله‌ها از وبگاه خود مجله‌ها گرفته شد. به دلیل اهمیت پایگاه آی اس آی و جی سی آر، درستی یا نادرستی ادعای مجله مبنی بر نمایه شدن در این دو پایگاه، توسط نویسندگان بررسی شد. ادعای نمایه شدن مجله در پایگاه‌های استنادی و بررسی نویسنده از تطابق نمایه شدن مجله در پایگاه‌های مزبور در جدول ۷ بیان شده است.

عموماً مجله‌های بررسی شده در بیش از یک نمایه بین‌المللی حضور دارند. بیشترین حضور مجله‌ها ۱۲۴ عنوان در پایگاه استنادی اسکوپوس بود و پایگاه آی اس آی با ۸۷ مجله در مرتبه دوم قرار داشت. همچنین پایگاه‌های گوگل اسکالر، جی.سی.آر و پایمد رتبه‌های سوم تا پنجم را به خود اختصاص دادند. در شش مجله حضور در نمایه‌های بین‌المللی بیان نشده است. بیش از دو سوم مجله‌ها علاوه بر پایگاه‌های مزبور در پایگاه‌های دیگری مانند Doaj, ISC و ... نمایه می‌شوند.

جدول ۷. فراوانی نمایه‌های بین‌المللی

نمایه‌های بین‌المللی فراوانی	اسکوپوس	پایمد	ISI	JCR	گوگل اسکالر	بیان نشده	سایر موارد
۱۲۴	۸	۸۷	۳۵	۴۷	۶	۲۰۰	

تطابق نمایه مجله‌ها در آی.اس.آی (ISI) و جی.سی.سی. آر (JCR)

بررسی اطلاعات فهرست نشریات نامعتبر، وبگاه مجله و پایگاه آی.اس.آی نشان داد که مجموع سه منبع ادعا کردند که ۱۱۰ مجله در پایگاه آی.اس.آی نمایه می‌شود. در جدول ۷ بیان شد که ۸۷ مجله در این پایگاه نمایه شده‌اند. علت اختلاف ۱۲ عددی در زمینه حضور در آی.اس.آی بین این دو جدول این است که ملاک اصلی در جدول ۷ حضور مجله در پایگاه آی.اس.آی بوده و در جدول ۸ مغایرت بین منابع در نظر گرفته شده است؛ به این معنا که مجله تنها در تارنمای خود و پایگاه وجود دارد و در فهرست وزارت بیان نشده است، از این رو تطابق بین سه منبع مزبور وجود ندارد. بیش از نیمی از مجله‌ها (۷۵ عنوان) بین حضور مجله در سه منبع تطابق وجود دارد و ۳۵ مجله در یکی از سه منبع تطابق وجود نداشت. در پایگاه جی.سی.سی. آر نیز ۲۵ عنوان تطابق و ۲۳ مجله عدم تطابق در حضور مجله در پایگاه را نشان می‌دهد که نشان از ضعف فهرست وزارت علوم و ادعای دروغین مجله در زمینه نمایه شدن مجله است.

جدول ۸. فراوانی تطابق نمایه شدن مجله‌ها در آی.اس.آی و جی.سی.سی. آر با فهرست وزارت و سایت مجله

فراوانی	تطابق نمایه شدن مجله‌ها در آی.اس.آی با فهرست وزارت علوم و سایت مجله	تطابق نمایه شدن مجله‌ها در جی.سی.سی. آر با فهرست وزارت علوم و سایت مجله
۷۵	دارد	دارد
۳۵	ندارد	ندارد

امکان دسترسی

بررسی راهنمای نگارش برای نویسنده در تارنما نشان داد که در اغلب موارد، دستورهای مختصری درباره ساختار مقاله‌ها از اجزای مختلف مقاله تا سبک نگارش ارجاعات فراهم شده است. معیار «داشتن راهنمای تهیه و تنظیم مقالات» و «شاپا» در ۲۲۲ مجله بیان شده است. از آنجایی که شاپا شماره منحصر به فرد هر نشریه است، نبود این معیار در ۵ مجله جای تأمل دارد.

جدول ۹. فراوانی امکان دسترسی به نشریه

امکان دسترسی	داشتن شاپا	داشتن راهنمای تهیه و تنظیم مقالات
فراوانی	۲۲۲	۲۲۲

نام و نشانی کامل نشریه

در این بخش اطلاعات مربوط به ارتباط با نشریه به مؤلفه‌های پست الکترونیکی، آدرس نشریه، شماره تماس، نامبر و کد پستی اختصاص یافته است. در دنیای امروز، آنچه بیش از سایر راه‌های ارتباطی اثربخش به نظر می‌رسد، ارتباط از طریق «پست الکترونیکی» است که در شمار زیادی از مجله‌ها (مجله ۱۶۳) مطرح شده است و مؤلفه صندوق پستی در ۶۰ عنوان مجله، کمترین فراوانی را داشت. مؤلفه نامبر، آدرس نشریه و تلفن، رتبه‌های دوم تا چهارم را دارند.

جدول ۱۰. فراوانی نام و نشانی کامل نشریه

نام و نشانی کامل نشریه	پست الکترونیکی	آدرس نشریه	تلفن	نامبر	صندوق پستی
فراوانی	۱۶۳	۱۱۹	۱۰۲	۱۳۱	۶۰

اصول مقاله‌های پژوهشی

مؤلفه «نام نویسنده با سمت و وابستگی سازمانی» در مقاله‌های ۱۸۵ مجله و مشخصات نشر در ۱۸۷ مجله رعایت شده است. تنها ۳۴ مجله «تاریخ دریافت و پذیرش مقاله» را قید کرده‌اند و بخش شایان توجهی (۱۹۳ عنوان) به این موضوع توجهی نکرده‌اند.

جدول ۱۱. فراوانی اصول مقالات پژوهشی

اصول مقالات پژوهشی	نام نویسنده مقالات با مرتبه علمی	تاریخ دریافت و پذیرش در ابتدای مقالات	مشخصات نشر (دوره، سال و شماره انتشار)
فراوانی	۱۸۵	۳۴	۱۸۷

همان‌طور که یافته‌ها نشان می‌دهند، ویژگی‌های مشترک مجله‌ها از طریق سیاهه کنترل به‌دست آمد که در بردارنده دو نوع اطلاعات شامل اطلاعات شناسنامه‌ای مجله (۸ مؤلفه) و نوع دوم؛ معیارهای مجله‌های معتبر (۱۷ مؤلفه) بود. نتایج بخش دوم که شامل ۱۷ مؤلفه (در ارتباط با اعتبار نشریات است) نشان داد بخش زیادی از مجله‌ها در مؤلفه‌های اعتبار ناشر، دریافت وجه برای انتشار مقاله، علت دریافت وجه، هیأت تحریریه، هیأت داوارن، هیأت سردبیری، هیأت مشاور،

ویژگی‌های مشترک مجله‌های نامعتبر و تحلیل وضعیت انتشار ...

پذیرش در نمایه‌های بین‌المللی، اطلاع‌رسانی در زمینه دریافت وجه، فاصله دریافت تا پذیرش مقاله، درج تاریخ دریافت تا پذیرش مقاله در ابتدای مقالات، دوره انتشار و نشانی نشریه (ارتباط) ضعف دارند و معیارهای داشتن شایا، راهنمای تهیه و تنظیم مقالات، مشخصات نشر (دوره، سال و شماره)، نام نویسندگان مقاله‌ها با مرتبه علمی در بیشتر آنها رعایت شده است.

وضعیت انتشار مقاله‌ها

فراوانی مقاله‌های ایرانی نشان داد که انتشار مقاله از چهار سال گذشته تا اکنون سیر نزولی داشته، به طوری که بیشترین فراوانی مقالات در سال ۲۰۱۱ (۱۳۹۰) با ۳۷۷۹ مقاله و کمترین مقالات در سال ۲۰۱۴ با ۳۵۳ مقاله بود. البته شایان ذکر است که هنگام گردآوری داده‌ها هنوز سال ۲۰۱۴ به پایان نرسیده بود، پس آمار این سال کامل نیست.

جدول ۱۲. فراوانی مقالات ایرانی

سال	فراوانی	درصد
۲۰۱۴	۳۵۳	۲/۵۸
۲۰۱۳	۲۳۴۰	۹/۴۶
۲۰۱۲	۳۱۹۳	۱۳/۲۰
۲۰۱۱	۳۷۷۹	۱۵/۸۵

جنبه اقتصادی

هزینه انتشار مقاله در مجله‌های مورد بررسی به تفکیک چهار سال در جدول ۱۳ نشان داده شده است. همان‌طور که ملاحظه می‌شود، بار اقتصادی انتشار مقاله برای کشور در مجموع چهار سال، مبلغ هنگفت ۴۲۹۸۲۶۲ دلار بوده است.

جدول ۱۳. هزینه‌های انتشار مقالات

هزینه‌های انتشار مقالات	۲۰۱۱	۲۰۱۲	۲۰۱۳	۲۰۱۴
دلار	۱۶۴۴۶۶۹	۱۳۹۲۳۳۲	۱۰۸۳۵۵۱	۱۷۷۷۱۰

بحث و نتیجه‌گیری

تعداد زیادی از نویسندگان منتشرکننده مقاله در مجله‌های نامعتبر را اعضای هیأت علمی تشکیل می‌دهند (جوانفر، ۱۳۹۳). به‌طور کلی نویسندگان کشورهای در حال توسعه نظیر ایران، بیشتر فریب مجله‌های چاپ‌ولگر را می‌خورند و به انتشار مقاله در این مجله‌ها تمایل نشان می‌دهند (صبوری، ۱۳۹۱؛ ژیا و همکارانش، ۲۰۱۴). از این‌رو، اطلاع‌رسانی در مورد مجلات نامعتبر علمی یک ضرورت به‌نظر می‌رسد.

فهرستی که وزارت علوم تهیه و منتشر کرده، تاکنون تا حدودی مؤثر بوده، چرا که موجب کاهش نسبی مقاله‌های ایرانی در این گروه از مجله‌ها شده است. اما این فهرست تعداد ۲۵۰ مجله را شامل می‌شود، در حالی که تعداد این نوع مجله‌ها که رشد قارچ‌گونه دارند، بسیار بیشتر است. مقایسه بین فهرست نشریات نامعتبر با سیاهه ناشران و مجله‌های بیل (۲۰۱۶) (نسخه تاریخ ۲۰۱۳ آن) نشان داد که فهرست نشریات نامعتبر وزارت علوم، جامع نیست و به بازنگری آن نیاز است. با توجه به اینکه سه فهرست اشتراک ناچیزی با هم دارند، ضعف فهرست وزارت علوم آشکار می‌شود. گنجاندن ۲۲۷ مجله در این مجموعه و همخوانی نداشتن با فهرست‌های جهانی سؤال‌برانگیز است. استنباط کلی از یافته‌ها این خواهد بود که نشریات بی‌شماری در فهرست مذکور گنجانده نشده‌اند و از طرفی تمام مجله‌های موجود در آن بی‌اعتبار نیستند، چرا که در هیچ‌یک از فهرست‌های جهانی وجود ندارند. بررسی پراشتارترین مجله‌های حاوی مقاله‌های ایرانی نشان داد که سه مجله نخست در تمامی فهرست‌های مجلات نامعتبر جهانی حضور دارند و متأسفانه بیشترین حضور و انتشار مقاله‌های ایرانی در مجله‌هایی بوده که نامعتبر بودن آنها قطعی و محرز است.

با توجه به موارد گفته‌شده، دو نوع نشریه در فهرست نشریات نامعتبر گنجانده شده‌اند. نوع اول، نشریه‌هایی هستند که با مشاهده وبگاه آنها و ویژگی‌های بیان‌شده، از جمله انتشار مقاله در موضوع‌های متنوع، نامشخص بودن هیأت تحریریه، نداشتن هیأت داوری، ناشران نامعتبر و نمایه شدن در پایگاه‌های نامعتبر و ... بی‌اعتباری آنها تأیید شد؛ نوع دوم، نشریه‌هایی هستند که ویژگی‌های گروه اول را ندارند، در پایگاه‌های معتبر وب.آو.ساینس و جی.سی.آر. نمایه می‌شوند و در سیاهه‌های ناشران و مجله‌های بیل (۲۰۱۶) و صبوری (۱۳۹۱) حضور ندارند، شاید در مواردی برخی از ویژگی‌های مجله‌های گروه اول را دارا باشند. پیمایش جوان‌فر (۱۳۹۳) نیز نشان‌دهنده نارضایتی پژوهشگران از گنجاندن برخی مجله‌های به‌زعم آنها معتبر، در این فهرست است. در مجموع می‌توان نقص‌های زیر را برای فهرست وزارت علوم برشمرد:

۱. فهرست فاقد شفافیت است. ملاک و معیار انتخاب مجله‌ها در فهرست بیان نشده است و مشخص نیست که این مجله‌ها بر مبنای چه معیارهایی و با چه سازوکاری (معیارهای علمی یا توصیه‌ی افراد یا سلیقه‌های شخصی) در فهرست مذکور گنجانده شده‌اند.
۲. همخوانی نداشتن اطلاعات مربوط به نمایه‌ی مجله‌های درج‌شده در فهرست با همان اطلاعات در سایت مجله.
۳. جامع و کامل نبودن فهرست: در مقایسه با سیاهه‌ی ناشران بیل (۲۰۱۶) و فهرست مجله‌های بیل (۲۰۱۶) که دو فهرست شناخته‌شده جهانی از مجلات و ناشران به اصطلاح چپا و لگر هستند، سیاهه‌ی وزارت علوم بسیار ناقص است. از بین ۹۴ ناشر بیان‌شده در فهرست وزارت علوم، تنها ۱۳ ناشر در فهرست ۷۰۳ ناشری بیل (نسخه‌ی سال ۲۰۱۴) و از ۵۰۹ مجله معرفی‌شده بیل (نسخه‌ی سال ۲۰۱۳) تنها ۵ مجله با مجله‌های وزارت علوم مشترک هستند.
۴. اطلاع‌رسانی و آموزش ناکافی وزارت علوم در زمینه‌ی نشریات نامعتبر: یافته‌های پژوهش جوانفر (۱۳۹۳) نشان داد که بیشترین نویسندگان مقاله در مجله‌های نامعتبر، اعضای هیأت علمی بودند که نحوه‌ی آشنایی آنها با مجله‌های نامعتبر، معرفی مجله‌ها توسط استادان و سپس دوستان و همکاران بود. همچنین دوسوم نویسندگان، از وجود فهرست نشریات نامعتبر منتشرشده به وسیله‌ی وزارت علوم و وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی بی‌اطلاع بودند. این یافته‌ها حاکی از بی‌اطلاعی جامعه‌ی دانشگاهی از وجود فهرست نشریات نامعتبر است.
۵. ناهماهنگی بین وزارت علوم و وزارت بهداشت در تدوین فهرست نشریات نامعتبر وجود دارد (جوانفر، ۱۳۹۳).
۶. نداشتن دقت در انتخاب مجله‌های حوزه‌ی موضوعی از دید نویسندگان دیده می‌شود (جوانفر، ۱۳۹۳).
با توجه به موارد گفته‌شده، راهکارها و پیشنهادهای زیر برای بهبود این فهرست پیشنهاد می‌شود:
۱. تشکیل گروهی از متخصصان موضوعی در رشته‌های مختلف برای تدوین فهرست، تا به بررسی مجله‌های نامعتبر حوزه‌ی موضوعی خود بپردازند یا از متخصصان رشته‌های مختلف خواسته شود که مجله‌های کم‌اعتبار و نامعتبر رشته خود را معرفی کنند تا وزارت علوم با بررسی کیفیت آنها، درباره‌ی وجود یا نبود مجله‌ها در فهرست تصمیم‌گیری کند.

۲. در تدوین فهرست نشریات نامعتبر که تعداد اندکی از تعداد فزاینده مجله‌های بی‌اعتبار را دربر می‌گیرد، از فهرست ناشران و مجله‌های نامعتبر مطرح در سطح جهانی بیل (۲۰۱۶) و صبوری (۱۳۹۱) استفاده شود. یا به شکل بهتر، به جای انتشار صرف فهرستی از مجله‌ها که به هیچ وجه جامع و روزآمد نخواهد بود (به ویژه با توجه به فرایند بروکراتیک تدوین این فهرست‌ها) وزارت علوم باید ملاک‌های نامعتبر بودن را نیز منتشر کند تا در مواردی که مجله‌ای در فهرست نشریه‌های نامعتبر نیست، اما شاید بی‌اعتبار باشد، خود افراد به منظور داوری در مورد کیفیت مجله به آن ملاک‌ها رجوع کنند.
۳. افزایش سرعت فرایند انتشار مقاله در مجله‌های داخلی برای روی آوردن نویسندگان به این مجله‌ها و پرهیز از انتشار در مجله‌های کم‌اعتبار خارجی: ابویی اردکان و میرزایی (۱۳۸۹) «مهم‌ترین مشکل مجله‌های علمی ایران را طولانی بودن فرایند داوری مقالات دانستند» و اصلی‌ترین ملاک انتخاب مجله‌های خارجی توسط نویسندگان مقالات، سرعت داوری و انتشار مقالات است (جوانفر، ۱۳۹۳).
۴. یکسان‌سازی کیفیت مجله‌های داخلی با مجله‌های خارجی و کم کردن تأکید و فشار انتشار مقاله در آی.اس.آی: بالا بردن کیفیت مجله‌های داخلی و بین‌المللی کردن آنها؛ همچنین نمایه‌شدنشان در پایگاه‌های اطلاعاتی جهانی سبب می‌شود که نویسندگان به منظور گرفتن امتیاز علمی برای ترفیع و اخذ دکتری و... به انتشار مقاله در مجله‌های خارجی بپردازند.
۵. ارائه دسته‌بندی موضوعی از نشریات نامعتبر و ابلاغ به دانشکده‌ها و گروه‌های آموزشی، تا به راحتی با نشریات نامعتبر رشته خود آشنا شوند و به مرور تمام مجله‌های مندرج در فهرست (نظم الفبایی) برای شناسایی نشریات رشته نیاز نباشد.

پی‌نوشت‌ها

1. Relman
2. Institute for Scientific Information
3. Dadkhah
4. Hijacked journals
5. Xia
6. Bohannon
7. Beall

منابع

- جمالی مهموئی، حمید رضا (اردیبهشت ۱۳۹۲). فهرست نشریات نامعتبر، *لیزنا*، ۱۲۹، بازیابی ۱۴ دی از <http://www.lisna.ir/Note/12007>
۱. جمالی مهموئی، حمید رضا (مهر ۱۳۹۲). دسترسی آزاد و زوال کیفیت در نشر مجله‌ها. *لیزنا*. ۱۵۱، بازیابی ۱۴ دی از <http://www.lisna.ir/Note/13261>
۲. جوانفر، سارا (۱۳۹۳). انتشار مقاله‌های ایرانی در نشریات نامعتبر (blacklist): انگیزه‌ها و رویکرد نویسندگان. پروژه کارشناسی ارشد، دانشگاه خوارزمی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی
۳. صبوری، علی اکبر (۱۳۹۱). بررسی کیفیت علم: نشریات بی اعتبار. *نشریه نشاء علم*، ۳(۱)، ۳۳-۴۲
4. Beall, J. (2016). Beall's list: Potential, possible, or probable predatory scholarly open-access publishers. *Scholarly Open Access*, Retrieved April 4, 2014 from: <http://scholarlyoa.com/publishers/>.
5. Beall, J. (2016). Potential, possible, or probable predatory scholarly open-access journals. *Scholarly Open Access*. Retrieved April 4, 2014 from: <http://scholarlyoa.com>
6. Bohannon, J. (2013). Who's afraid of peer review? *Science Magazine*, 342 (6154), 60-65.
7. Dadkhah, M., Obeidat, M. M., Jazi, M. D., Sutikno, T., & Riyadi, M. A. (2015). How Can We Identify Hijacked Journals?. *Bulletin of Electrical Engineering and Informatics*, 4(2), 83-87.
8. Jalalian, M., Mahboobi, H. (2014). Hijacked Journals and Predatory Publishers: Is There a Need to Re-Think How to Assess the Quality of Academic Research?. *Walailak Journal of Science and Technology*, 11(5), 389-394.
9. Relman, AS. (1990) Peer review in scientific journals--what good is it? *New England Journal of Medicine*, 153 (5), 520-522.
10. Xia, J. Harmon, J. L., Connolly, K. G., Donnelly, R. M., Anderson, M. R. and Howard, H. A. (2014). Who Publishes in "Peridatory" Journals?. *Journal of the Association for Information Science and Technology*, in press, doi: 10.1002/asi.23265